

**Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Шығыстану факультетінде
филология ғылымдарының кандидаты, доцент Б.А.АТАБАЙДЫҢ
60 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА және АРАБТАНУ БӨЛІМІНІҢ
40 ЖЫЛДЫҒЫНА арналған
«ШЫҒЫСТАНУ ЖӘНЕ ШЫҒЫС ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ
ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ»
атты халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
материалдары
29 қараша 2017 ж.**

**МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ И МЕТОДИКИ
ПРЕПОДАВАНИЯ ВОСТОЧНОГО ЯЗЫКА»
посвященной 40-летию отделения арабистики и 60-летнему юбилею
кандидата филологических наук, доцента Атабай Б.
29 ноября 2017 года**

**November 29, 2017
In the Faculty of Oriental Studies of Al-Farabi Kazakh National University
will be held
INTERNATIONAL SCIENTIFIC-METHODICAL CONFERENCE
ACTUAL PROBLEMS OF ORIENTAL STUDIES AND METHODICS FOR
TEACHING ORIENTAL LANGUAGE,
Devoted to 40-years of Arabic department and 60-years' anniversary of
Candidate of Philology, Associate Professor Atabay B.**

МАЗМҰНЫ

Әбсәттар қажы Дербісәлі АРАБ БӨЛІМІ ОСЫЛАЙ АШЫЛЫП ЕДІ.....	3
Ахметбекова А.К. БӘТІШ АЛТАЙБЕКҚЫЗЫ – ҰСТАЗ, ҒАЛЫМ, АНА.....	8
Донбаева А.Б. Ғалым-ұстаз туралы бірер сөз.....	11
Жұмажанова Ф.Т. ҰСТАЗДЫҚ ЕТКЕН ЖАЛЫҚПАС.....	12

ШЫҒЫС ТІЛДЕРІН ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ВОСТОЧНЫХ ЯЗЫКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

Abd El-Aziz Abd El-Hafiz Al-Kholy STUDY F CHANGES THAT OCCURRED TO BORROWED WORDS IN ARABIC AND KAZAKH ACCORDING TO THE SCIENCE OF TAKABLY LANGUAGE.....	14
Атабай Б. ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ЛИНГВОДИДАКТИКАЛЫҚ ТЕСТТІҢ МАҢЫЗЫ.....	18
Атабай Б. АРАБ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНДЕГІ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ КОНЦЕПТІ.....	20
Әбелдаев Ж.Ә. ӘДЕБИЕТТЕГІ ПОСТМОДЕРНИСТІК АҒЫМҒА ТӘН КЕЙІПТЕУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ.....	24
د. نشك بيومي في تنمية مهارات الاستماع والكلام لدى متعلمي اللغة العربية الناطقين (Youtube) فاعلية استراتيجية مقترحة قائمة على قصص الفيديو على اليوتيوب بغيرها بما ليزيا.....	30
Бодау Г., Мәулет Б. ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ ТОЛЫҚТЫРҒЫШ МҮШЕНІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ ЖОЛДАРЫ.....	41
Боранбаева А.Ж. ПАРСЫ ТІЛІ ГРАММАТИКАСЫ ТЕОРИЯСЫН ОҚЫТУДАҒЫ KEЙБІР ҚИЫНШЫЛЫҚТАР	43
Бүркітбай Г.Ж. АРАБ ТІЛІНДЕ МОРФОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЛЫПТАРДЫҢ ҚОЛДАНЫСЫ	46
Джубатова Б.Н. СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ПОДХОД В ИЗУЧЕНИИ АРАБСКОГО ЯЗЫКА.....	50
Есенжан Д.Ә. ІЛЕСІП АУДАРМАДАҒЫ ҰТЫМДЫ ТӘСІЛДЕРДІҢ БІРІ СЫҒЫМДАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ТУРАЛЫ.....	52
Ешметова Б.Б. КӨНЕ ТҮРКІЛІК ТАҢБАЛАР: МӘДЕНИЕТ КОНТЕКСТІНДЕ.....	57
Жиекбаева А.Б., Жұмажанова Ф.Т. ШЕТ ТІЛІНДЕ ОЙЛАУ МЕН СӨЙЛЕУДІ ДАМУ МӘСЕЛЕСІ.....	60
Жұмажанова Ф.Т., Жиекбаева А.Б. АРАБ ТІЛІНДЕ ЕТІСТІКТІ ЖЫЛДАМ МЕНГЕРТУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН.....	62
Хемдан Ибрагим Махмуд ПРОБЛЕМЫ АРАБСКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	66
Искакова З.Е. ЗНАЧЕНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В КОМПЕТЕНТНОЙ МОДЕЛИ ВОСТОКОВЕДА.....	67
Кагазбекова С. Б. XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ МЕН XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ МЫСЫР АРАБ ӘДЕБИЕТІ.....	71
Кокеева Д. М ИКБАЛДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МҰРАСЫ.....	76
Мұқаметханұлы Н., Абдырақын Н. ҚАЗАҚСТАНҒЫН ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНА КӨШУНІҢ ҚЫТАЙ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ТИІМДІ ТҰСТАРЫ.....	79
Оразова А.Ж., Оразова Р.К. ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В СОВРЕМЕННОМ МАРОККО.....	82
Садьқова Р. К., Ахметова Ф.К. ПАРСЫ ТІЛІНЕ ЕНГЕН КІРМЕ СӨЗДЕРДІ МЕНГЕРТУ.....	86

Сапарбаева Н. Б., Жеңісбаева М.С.	
ЖОБАЛАУ ӘДІСІМЕН ҚЫТАЙ ТІЛІН ҮЙРЕТУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	89
Сейтметова Ж.Р., Ахметбекова А.К	
К ВОПРОСУ ОБ ОБУЧЕНИИ ПЕРЕВОДУ.....	94
Тен Ю.П.	
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ (КОРЕЙСКОЙ) ЛИТЕРАТУРЫ ЧИТАТЕЛЕЦЕНТРИЗМ.....	97
Тулеубаева С. А.	
АРАБСКИЙ ЯЗЫК В КАЗАХСТАНЕ.....	100
Тубажанов Е.М.	
АРАБ ҚАЗАҚ ФОНЕТИКАСЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	104
АРАБ ӘЛЕМІ МЕН ШЫҒЫС ЕЛДЕРІ: ТАРИХИ, САЯСИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ БАЙЛАНЫСТАР	

АРАБСКИЙ МИР И СТРАНЫ ВОСТОКА: ИСТОРИЧЕСКИЕ, ПОЛИТИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ	
د.أبو الفتوح صبري	
مفاهيم تعليم اللغة العربية في كازاخستان.....	107
Abdikadyrova Zh.B.	
ISLAM, GENDER AND POLITICS: FEMINIST CRITICISM.....	111
Ахметбекова А.К, Сейтметова Ж.Р.	
ӘЛЕУМЕТТАНУ МЕН ИНКУЛЬТУРАЦИЯНЫ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	113
Ахметбек М.	
ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ЖЫР-ДАСТАНДАРДАҒЫ ҒАШЫҚТЫҚ САРЫН (Қозы Көрпеш Баян Сұлу және Лян Шаньбо Чж Уинтай турасында).....	115
Әмірбекова С.К. Байдаров Е.У.	
САУД АРАБИЯСЫНЫҢ МҰРАҒЕР ХАНЗАДАСЫ МҰХАММЕД БЕН САЛМАННЫҢ «VISION-2030» БАҒДАРЛАМАСЫ МЕН ЕЛДІҢ ЖАҢА САЯСИ БАҒЫТЫ	116
د. سيد حسن حسين بكرى	
دور علماء آسيا الوسطى فى خدمة اللغة العربية وبلاغتها [الزمخشري أنموذجاً].....	123
Базаркулова Б.К.	
ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНІҢ ТАРИХЫН (ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫРЛАР КЕЗЕҢ) ОҚЫТУДА ПАЙДАЛАНЫЛАТЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР.....	126
د/ ضياء عوض أحمد حمد	
أثر البلاغة العربية في آسيا الوسطى.....	128
Ильясова З.С., Айгумусова А.Т.	
СВЕДЕНИЯ О ДЕШТ-И КЫПЧАК В СОЧИНЕНИИ АЛ-‘УМАРИ «МАСАЛИК АЛ-АБСАР ФИ МАМАЛИК АЛ-АМСАР» («ПУТИ ВЗОРОВ ПО ГОСУДАРСТВАМ С КРУПНЫМИ ГОРОДАМИ»)	130
Искакова З. Е., Кокеева Д. М., Калибекова А.	
«БХАГАВАД ИТА» ШПМІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	134
Маканғали Б.К.	
США И РЕГИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ПЕРСИДСКОГО ЗАЛИВА.....	139
Мен Д.В.	
ИСТОРИЧЕСКИЕ СВЯЗИ РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯС АРАБСКИМ МИРОМ.....	145
Омарұлы Б.	
«ШУКАСАПТАТИ» МЕН «ТОТЫНАМА» СЮЖЕТТЕРІНІҢ ҰҚСАСТЫҚТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	149
Оспанова Ұ.	
ҚХР-ДЫҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ МОДЕРНИЗАЦИЯЛЫҚ ҮРДІСТЕР.....	156
Салқынбаев М.Б.	
ШӨКӨРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ НӘЗИРАШЫЛДЫҚ ТӘСІЛДІҢ БЕЛГІЛЕРІ.....	160
Э.С.Сейсенбиева	
«МЫҢ БІР ТҮН» ЕРТЕГІСІНІҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ КӨРІНІСІ.....	164
Сүлейменов П.	
«ӘЛ-ФАРАБИ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢ» КУРСЫН ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ.....	168
Maral TÖRE	
TÜRKMEN VE KAZAK KİŞİ ADLARI.....	170
Мазмұны.....	177

Мавараннахра, он одержал верх и преградил ему путь, говоря: Я имею право на это государство больше чем они оба. И отказался он от повиновения (подчинения) Хану. Хан написал Токтака, чтобы он сразился с ним. Он (Токтака) снарядил против него по одиннадцать от каждого (десятка) и достигла численность вооруженных воинов двести пятидесяти тысяч. Ну, ман сказал: Это те, которые вошли в это число и подсчет помимо добровольцев. Каждый всадник взял с собой двух слуг, тридцать голов овец, пять голов лошадей, по два медных котла и телегу для перевозки оружия. Он (Токтака) напал на Исенбуга, и одержал блистательную победу. Затем вернулся подкрепленный победой» [3, 557].

Женщины в кыпчакском обществе играли заметную роль. Так описывает статус женщины ал-Умари:

«Хатулы (знатные женщины) принимают участие в управлении государством вместе с ними (халифами), а также в издании указов, более чем у них. Мы не видели в наше время, и не слышали от кого-либо в близкое нам время, чтобы женщина настолько полновластно управляла, так управляет она.

Я ознакомился с большим количеством грамот, изданных правителями этого государства в эпоху Берке и тех, кто (правил) после него. В них (было следующее): Мнения хатун и эмиров сошлись на таком-то или тому подобное» [3, 569].

Сведения ал-Умари из сочинения «Масалик ал-абсар фи мамалик ал-амсар» уникальны и нуждаются в дальнейшем переводе и источниковедческом анализе.

Литература

1. История Казахстана в арабских источниках. Т.1. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – 711с.
2. Заходер Б.Н. Каспийский свод сведений о Восточной Европе. Т. 1. – Москва: Издательство восточной литературы, 1962. – 281 с.
3. Das Mongolische Weltreich: al-Umari's Darstellung der mongolischen Reiche in seinem Werk Masalik al-absar wa mamalik al-amsar, edited by Klaus Lech. Wiesbaden. 1968. 641 p.
4. Крачковский И.Ю. Избранные сочинения. Т. IV. – Москва: Академия наук СССР, 1957. – 919 с.
5. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды, Т.1. Извлечения из сочинений арабских. – Санкт-Петербург, 1884.
6. Кумекоев Б.Е. Кыпчаки, хозяйство, общественный строй, племенной состав // История татар/ Институт истории им.Ш. Марджани Академии Наук РТ. - Казань, 2006. - Т.2. Волжская Булгария и Великая Степь – С.472-481.
7. Ахинжанов С.М. Кыпчаки в истории средневекового Казахстана – Алматы: Гылым, 1995. – 296 с.

Искакова З. Е., Кокеева Д. М., Калибекова А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасы, Алматы, Қазақстан

«БХАГАВАДГИТА» ІЛІМІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мақалада ежелгі үнді әдебиетінің құнды мұрасы «Бхагавадгита» ілімінің теориялық негіздері қарастырылады. Сондай-ақ, мақалада «Бхагават-Гитаның» теориялық түсіндірмесінің жан-жақты талдануы сараланған. Үндістандық ойшылдар эпикалық ілімге еуропалық зерттеушілер секілді сын көзқараспен қарамай, керісінше оның өзегінің, басты мәнін, өнегелілігін терең түсінуге тырысқандығы баян етіледі.

Түйін сөздер: Бхагаватгита, әдебиет, философия, дін, тарихи тұлғалар.

XIX ғғ. 1 жартысы XX ғғ. Британ отаршылдық басқару кезеңінде батыс рационализмі және христиан дінінің ықпалын бастан кешірген үнді парасат элитасы үшін өзіндік мәдени және діни мұрасын қайта ойлау уақыты болды. Реформаторлық ұстанымдарда жүргізілген қасиетті индусттік мәтіндердің критикалық түсіндірмесі, Үндістандық қайта өркендеуінің – Р. Рая, К. Сена, Свами Даянанд, Свами Вивеканд және т.б. діни ойшылдарының сана-сезімінде қайта қарастыру аспабының негізгі құралына айналды. Мәтіннің қасиетті терең мағынасын түсінуге жасалған талпыныс, түсіндірушінің бағыт-бағдарын растауда әлдеқайда артта қалып отырды. Алайда, ақиқатқа ұмтылу – негізгі түсінік беру процедурасының басты мақсаты болды.

1928 жылы У. Хилл «Гитаның» жүздеген аудармалары жайлы айтқан сол заманнан бері олардың қатарына одан басқа жүздеген аудармалар қосылды. Бұл сансыз аудармалардан басқа

«Гитаньң» ғылыми және мерзімді баспасөз публикациялары радиохабарламалар және тағы да басқа әйгілі басылымдары шығып отырды. Үндістер «Гитаньң» «ана» – «Гита-мата» деп атайды [1, 534].

Үндістан ойшылдарының көбісі «Гитаньң» түсіндірмесін беруге тырысты. Оны жан-жақты талдап, оған байланысты өз көзқарасын айтып, терең зерттеген. Үндістандық ойшылдар оған еуропалық зерттеушілер секілді сын көзқараспен қарамай, керісінше оның өзегінің, басты мәнін, өнегелілігін терең түсінуге тырысқан. Солардың бірі Бал-Гангадхар Тилак, Ауробиндо Гхош, Джавахарлал Неру, Карамчанд Мохандас Ганди [2, 56].

Бал-Гангадхар Тилак (1857-1920) – Ұлт Азаттық қозғалыстың көрнекті қайраткерлерінің бірі, арыстандай айбатты, ырық бермейтін мінезі – «Бхаратгардың арасындағы нағыз бой бермейтін бұқа». Ол – ең алдымен, өзінің ісіне тиянақты адам болған. Сондықтан «Гитаньң» ілімін Үндістан және бүкіл адамзат игілігіне бағытталған риясыз әрекеттерге шақырушы ілім деп түсінеді. 1910-1911 жылдары «Гита» жайлы абақтыда отырып жазған үлкен еңбегін ол «Бхагавадгитаньң құпиясы» немесе «Йога жайлы ілім» деп атады. Маратхида жазылған Б. Тилактың кітабы, кейінірек хинди, ағылшын және заманауи үнді тілдеріне аударылды; және де әлі күнге дейін халық арасында үлкен сұранысқа ие [3, 345].

Ауробиндо Гхош (1872-1950) – әйгілі бенгал ойшылы, Үндістанның бостандығы үшін күрескен белсенді қайраткерлердің бірі. Кейін мистика мен дінді оқып үйренуге толықтай бет бұрып өмірінің соңына дейін «Гитаньң» ойларына жүгінген. Өзінің монументалды философиялық синтездерінде –*Құдайға арналған өмір* (1935) *Йога туралы* (1921) және арнайы «Бхагавадгитаға» арналған *Гита жайлы очерктер* поэмасында Кришна уағыздарынан таза рухты діни инвариантты және тағы да басқа жолын іздейді. Өкінішке орай, бұл іздеулерде абстракті, ойға қонымсыз ақылғөйлік, «Гитаньң» рухынан алыс, айқын іс-әрекеттер (дене, ой, махаббат, наным-сенім) аз емес. Оның пайымдаулары көп тармақты кезеңдерден өткен ғаламдық принциппен энергия алмасу, йога тіршіліктің эмбебап түрі ретінде, білімнің үздіксіздігі, «Гитадағы» тантристтық тендемелері ретінде байланысқа түседі. Бұның жан-жақтылығы, әрине, «Гита» іліміне тән, дегенмен Ауробиндоньң кейбір жинақтаулары релевантты болып келеді. Тұтас алғанда, оның поэмалары жайында кітабын үздік деп мойындағанымыз дұрыс болар [4, 27].

Джавахарлал Неру (1889-1964) «Гита» ілімімен тым кеш танысқан. «Үндістан ашылуы» атты кітабында ол былай деп жазады: «Мен діни кітаптарды ешқашан құштарлықпен оқыған емеспін. Маған олардың абсолюттік дәмесі жанымға жай келмейді. Алайда, бұл кітаптарды оқуға міндетті болдым, себебі оны білмеу өте ұят болды. Мен үшін оның көптеген бөлімдерін толықтай оқып шығу қиынға соқты, өйткені құштарлығым болмады» [7, 28]. Дж. Неру «Гита» туралы ойын қорытындылай келе, «"Гитада" ескірмейтін және әрдайым жаңарып отырады – оның ішкі бір қасиеті бар – ұрыс пен қарама-қайшылыққа қарамастан әрдайым бір қалыпта болады. Осының барлығында байсалдылық және бірлік көрінеді [5, 165].

Индуизмді реформалау іс-әрекеттерін жүргізген қоғам қайраткерлерінің қатарында айрықша орын алатын ойшыл, саясаткер және қоғам қайраткері Мохандас Карамчанд Ганди (1869-1948) болды. Оның философиялық құрылымы көбінесе Үндістанды қайта өрлеу әлеуметтік ойының салтын жалғастыруда, әрине бұл түпнұсқалық идеяның құқығынан айырмайды. М. Ганди, басқа да реформаторлар сияқты, бірнеше діндердің ықпалында болып, оларды тек Құдайға апаратын әртүрлі дін жақтаушылары ретінде қарастырды. Алайда ойшыл діни эклектизмдегі түрлі айыптардан бас тартып, өзін санатани-хинду (ортодоксалды үндіс) деп елге таныстырды. М. Гандидің мұндай позициясының неоиндуизмнің өкіліне тән өзіндік сипаты бар. Кейінірек зерттеушілер анықтағандай, осы бағыттың өкілдері индуизмді реформалап, нағыз діни дәстүрді зейін қоя менгеру әрекеті деп түсінеді. Ежелгі киелі мәтіндерге жүгіну көптеген ойшылдар үшін шындықты дәйектеу аспабына айналды.

М. Гандидің индуизм мен дінге қатынасына, тіпті оның саяси және әлеуметтік философиялық іліміне әсер еткен киелі «Бхагавадгита» мәтіні. Мохандас Карамчанд Ганди. «Гита» іліміне ең алғаш студенттік жылдарында бет бұрған, ол кезде жиырма жас шамасында болған еді. М. Гандидің екі ағылшын досы «Гитаньң» бірге оқуға өтініш білдіреді, бұл өтініштен бас тарта алмаған ол Э. Арнольд деген аударған поэманы алғаш оқығаннан соң, оның бұл мәтінді ары қарай зерттеуге деген қызығушылығы одан әрі арта түсті. Кейінірек ол «Гитаньң» барлық ағылшын тіліне аударылған баспаларын оқып, Э. Арнольдтың аудармасы ішіндегі ең кереметі екеніне көз жеткізген [6, 89]. «Гита» оған ұмытылмас әсер қалдырады. Осыдан кейін М. Ганди онымен еш уақытта айырылыспайды екен. Оның айтуынша, «әр кезде қиын жағдайларға тап болған сәтте, мен «Гита» анамнан көмек

сұраймын, мені ол ешқашанда жұбатусыз қалдырған емес» [7, 172]. Сонымен қатар: «Менің өмірім қасіретке толы болды, егер сол қасіреттің ізі менің өмірімде қалмаса оның барлығы қасіретке толы болды, егер сол қасіреттің ізі менің өмірімде қалмаса оның барлығы қасіретке толы болды, егер сол қасіреттің ізі менің өмірімде қалмаса оның барлығы қасіретке толы болды» [4, 29]. Өзінің айтуынша, М. Ганди «Гитадан» тілек айту арқылы көмек сұраған: Көзін жұмып кітапты жорамалдап ашып, саусағы тірелген өлеңді оқиды екен. Мұндай қылық сырт көзден ерсі көрінгенімен, М. Ганди дінге жақын адам болғанын естен шығармауымыз керек. Ол Құдаймен дәл осындай жолмен тілдесуіне еш ұялмаған.

1920 жылдары М. Ганди «Гита» туралы «Анасакти-йога» атты кішігірім кітабын шығарып, кейінірек баптар мен очерктер және тағы да басқалармен толықтырылған «Гита-мата» жинағы жарық көрді [8, 32]. Поэманың орталық ілімін Анасактиді М. Ганди – риясыз әрекет деп есептейді. Өзіне аса маңызды идеал болып келетін «күш қолданбаусыз» (ахимса) бұл бірінші ілім Анасактиге қол жеткізе алмайсыз. Өзінің «тірі жанға күш қолданбау» дінін уағыздаған уақытында, М. Ганди әрине өз жолында: «"Гита" сенің дініңе мүлдем жат қарама-қайшы істерге шақырады, соғысқа қатысу керек, жауларды өлтіру міндетті деп және т.б. дәріптейді» деген сөздерді жиі еститін. Жауап ретінде М. Ганди, «Махабхаратадағы» соғыстың бейнесі тарих емес символ ретінде баяндалған дейді. Кауравтар мен Пандавтардың соғысы – ол жақсылық пен жамандықтың арасындағы күресті бейнелеген символ болып табылады. «Гитадағы» «Шайқасқа аттан!» деген сияқты тағы да басқа ұрандар рухани мағынада «ішіндегі зұлымдығыңды жең!» дегенге тең деп түсіндіреді. Біздің ойымызша, бұндай түсінік терең әрі дұрыс. «Гитадағы» «сұрбандықты» (яджня) М. Ганди былай түсіндіреді: «басқалардың игілігіне және белгілі бір сауап алуға деген талпынысыз жасалған әрекеттер». М. Гандидің бұл түсіндірмесі өте қызықты және өнегелі деуге болады [4, 30].

М. Ганди «Бхагавадгита» шығармасына арнайы өзінің санскриттегі ілімін тереңдетеді [9, 190], сонымен қатар оған гуджарат тіліне аударылған поэмалар тиесілі [10, 3]. «Бхагавадгитаның» критикалық ұғынуға қатысты М. Гандидің бірнеше мәтіндері бізге келіп жетті, негізгілерінің бірі – 1926 жылы ақпан-қараша айларында Сатьяграхаашрамдағы поэма жайында шәкірттерімен әңгіме-дүкен құрған жазбалары [11, 92]. Мұндай дереккөздерді саралау тек М. Ганди түсінігіндегі поэманың философиялық мағынасын қайта құру емес, сонымен қатар өзінің философиясының негізін салған қағидаларды ашып көрсетеді.

М. Гандидің пайымдауы бойынша, әрбір қасиетті мәтін – адамдарға Құдайдан берілген ашылу. Алайда мәтінде алдын-ала қолданылған мағыналар, алдымен Пайғамбармен, кейінірек аудармашы-комментаторлармен кемсітіледі. Мәтіндерді оқу барысында бұндай бұрмалауларды байқап, парасатты мағынасына назар аударған жөн деп есептейді. Осылайша мәтіндегі әріптің жазылуына байланысты емес, жүректен шыққан шын көңіл мен сана арқылы зерттеп оқу керек деген [10, 5]. Ойшыл «Гитаның» үйренетін адамдарды, «берілген адам» және «ғалым» деп бөлген. Әрине, бұл жағдайда М. Ганди қасиетті мәтіннің шынайы мағынасын бірінші топ адамдары түсінеді дейді [10, 6]. «Оның есігі әрбір қаққанға әрдайым ашық. "Гитаның" нағыз қадірлеушісі түңілу дегенді білмейді. Бірақ бұл әлем мен қуаныш скептиктерге немесе өз ақылымен және білімпаздығымен мақтанатындарға қолжетімсіз», – деп М. Ганди айтып кеткен еді. Оның айтуынша, ақиқатқа жақындаудың басқа ең басты шарты бұл дінге міндетті этикалық нормаларды орындау. «Шастрдың (трактат) мағынасын түсіну үшін адам өзінде адамгершілік сенімін белгілі денгейге дамыту керек және сонда жарияланған ақиқаттарды орындаған тәжірибесі болуы керек», – деп жазып кеткен еді. Киелі мәтіндерді дұрыс түсінуі көнелікте емес, бірақ уақыт өтуімен білінеді деп ойлағасын ол, бұл ережені шығарманың авторына таратпайды. «Бхагавадгита» авторы туралы ол осылай деді: «Поэманың көркемдігі авторынан асып түсуі» және оның ойынша шығармашы өзі көрсеткен ақиқаттарын қолдануға міндетті емес.

М. Гандидің герменевтикасында рационалдық және эмоциялық диалектика философиялық көзқарасының күрделілігін және қайшылығын қамтып көрсетеді. Дегенмен, киелі мәтіндерді түсіндіру жолының мақсаты анық. Бұл оның адамгершілігі және рухани ойлауы бар шартпен түсіндірушінің ақиқатқа жақындауы. М. Ганди «Бхагавадгита» идеясының түсіндірмесінде ортодоксыз ойлаушы болып көрінеді. Ең алдымен, бұл оның поэмада жазылған оқиғалардың тарихилығын және діни бейнелері туралы индуистік оқудың ақиқаттылығында мойындамауында. Кришнаның философиялық нұсқауына сюжетті жиектеу ретінде қызмет ететін Пандавтар мен Кауравтар арасындағы ұрыс М. Гандидің түсіндіруінде ауқымды аллегория болып келеді. Мұнда кейіпкер – қандай болса да кемістіктің немесе адамгершіліктің бейнесі, ал соғыс майданы – адамның денесі. Тек өзінің соңғы рухани мақсатын орындау шартымен әр адамның өмірін құрайтын ішкі

жолын дәлелдеу – «Бхагавадгитаның» мақсаты [8, 36].

Алайда ойшылдың сотериологиялық орныққан пікірі күрделі және бір-біріне қарама-қайшы, бұл діндердің әсер етуінің алуандылығын көзге алады, олардың салдарынан сызылып өткендей, оның көпмағыналылығы адам мен Құдайдың ара қатынасын түсіндіреді. Оның поэмаға арналған әңгімелері мен шығармаларында шартты түрде бұндай ара қатынастардың екі түрі және бұларға сәйкес олардың діни құтқарылу жолдары белгіленген. Алғашқысы – өзін-өзі тану жолы, адамды Құдайға ұқсастыру ретінде түсіндіріледі [8, 36]. Басқа жолы – адамның Құдайға толықтай бағынуын ұсынады, бұл тек бойұсынуды құрау және адамның өзін-өзі жету шартында мүмкін болады. Екі жолдың негізінде адам бойындағы жүргізілген екі даралық туралы түсінік жатыр: таңғажайып рухымен танылған Атман, оның Жаратқанмен және жеке адамдық «эгосымен» арақатынасындағы байланысты қамтамасыз етеді. Бұдан құтқарылу өзінің төменгі табиғатына және өзіндік эгодан бас тартушылық ретінде қарастырылады.

«Бхагавадгита» мәтінінде адам бойындағы биік бастаудың кейінгеуі М. Гандидің пікірінше, Кришнаның бейнесі қызмет етеді. «Кришна – біздің Атман, біздің арбақеш. Егер біз оған басқару билеуге мәжбүр етеді... Біз Құдайға балалары ата-анасына қалай сенсе, солай толықтай сенуіміз керек» [8, 109], – деп ойшыл қорытындылады. Кришна оның түсінуі бойынша тек қана аллегориялық пішін ретінде елестетеді. Кришнаның күшіне бас ию негізінде және оны Вишнудың бір аватары ретінде көрсетеді, М. Ганди поэманың алғашқы ойының кейінгі түсініктермен бұрмаланғанын көреді. Соның өзінде ол өздігінен бұл индуисттік догманың мағынасын қайта ойлап, «өмірге қайта оралған жандар шындығында Құдайдың жаратқаны болып табылады» деген ой білдірді.

Кришна ұлағатының орталық бөлімінің бірінде үш рухани тәжірибешілді бейнелеу орын алады, өзінің бойындағы дұрыс білімді өсіру көмегімен Құдайға жақындасуды қамтамасыз етеді: білім (джняна-марга), дұрыс іс-әрекетке қабілеттілігі (карма-марга) және оған адалдық (бхакти-марга). М. Ганди үш тәрбиешіл туралы білімді екінші кезекте жорамалдады, ал ең бастысы, бұл бас тартуды жабдықтайтын тәсілді емес, адамның рухани даму мәнісін, оның өзінің эгосынан бас тартуын көрді. Алайда бұл пікірге бекінуге қарамастан, карма-марганы уағыздаушы мұрат деп атай отырып, ол өзінің назарын риясыз әрекеттерге екпінін айқын көрсетеді (анасакти), бұл «"Гита" төңірегіндегі айналып отырған орта».

Дәл осы ілім оның жалпыфилософиялық көзқарасымен, оның дін мен күнделікті өмірдің өзара байланысы жайлы тезисін ең жақсы жолмен көрсетеді. Бұл, өз кезегінде, кейбір зерттеушілердің М. Гандиді карма-йогтардың қатарына қосыуына себеп болып отыр. Карма-марга (немесе карма-йога) өз әрекетінің жемісіне деген құштарлықтан бас тарту жолымен мокша (азат ету, босату) дәрежесіне жетуді шарт етеді. Алайда, М. Гандидің айтуы бойынша, «жемісінен бас тарту – нәтижеге деген салғырттықты білдірмейді» [9, 337], сонымен қатар, діндар адамның жер бетіндегі әрекеттерге деген жауапкершіліксіз қатынасын білдірмейді. Оның көрінісі бойынша, рухани (діни) өмір мен пенделілік (діни емес) өмір өзара өте тығыз байланысты және күнделікті өмірде діни шарттарды орындау әрбір адамның парызы.

Карма-йога ілімінің ең басты негізі жеке (свалхарма) және әлеуметтік негізделген (варнадхарма) қарыздарды рухани даму жолындағы жақтаушылықты алға жүргізу шартын орындауды қарастыратын дхарма түсінігі болып саналады. Арджун тап болған оқиғаның шиеленісуі, ең алдымен оның өз туыстарын өлтіруге тыйым салатын өзінің жеке моральдық көзқарасы мен соғысты қабылдауды міндеттейтін кшатрийлық (әскери) дхарманың қарама-қайшылығына байланысты орын алды. Арджунның тұлғасына анализ жасай отырып, М. Ганди оның кшатрийлық ата тегіне ғана емес, сонымен қатар кейіпкердің соғыс пен зорлық мәселесіне оның ішкі қарым-қатынасына да үлкен мән берді. Арджун «бұл сияқты шайқасқа жәйрену сезімін сезінбейді» деп М. Ганди бірнеше рет айтады [10, 98]. Ал оның шайқас алдындағы күмәндануы, оның туыстары мен туыстық байланысы жоқ адамдар арасында жүргізетін қате ажыратушылықтан пайда болған. М. Ганди өз кейіпкерінің үмітсіздігін қатты жылдамдықпен келе жатқан пойыздағы отырған, өз саяхатынан шаршаған, адамның пойыздан секіріп кетуге лайын талпынысымен салыстырады [11, 319-320]. Арджунның күмәнін, ол қорқақтық таныту деп бағалайды, ал өз кезегінде мұндай әрекет ахимсаны (күш қолданбау) қолданып жүрген адамға лайықсыз деп түсінеді. М. Ганди үшін күш қолданбаушылық – әрбір адамның орындауға ұмтылуы қажет этикалық идеяны

ғана емес, сонымен қатар кез-келген ілімнің немесе киелі мәтіннің құндылығы мен шынайылығын анықсаудағы негізгі критерий болып саналды.

Негізгі мағынасы әскери әрекеттер болып саналатын, «Бхагавадгита», оның талдауы бойынша, соғысты жақтаушы шығарма ретінде ғана емес, тіпті жасырын формада болса да, зорлық-зомбылықты насихаттаушы шығарма. Поэманың мәтінінде кездесетін, шайқасқа қатысуға шақыру және шығарманың ішкі күш қолданбаушылық негізі арасындағы карама-қайшылық, егер де адамдық тіршіліктің басты мақсаты моқша деп есептесек, бұл қайшылық өздігінен алынып тасталады. «Махабхаратадағы» сипатталатын соғыс, М. Гандидің сипаттауы бойынша жер бетіндегі өмірдің бос әурешілігін және адамның ішкі күресі, оның тіршілігі зорлық болмаса пайдасыз болып шығады. «Бізді әрдайым жолдан тайдырып отыратын, мына өмірде, – деп жазады М. Ганди, – зорлық-зомбылық ешқашан жойылмайды. Ал «Гита» бізге бұл жерден шығу жолын көрсетеді, бірақ онымен қоса онда біздің қорқып, қашуымызбен ешқашан құтқарыла алмайтынымыз айтылған». Эмоционалдық ынтықтықпен еш байланысы жоқ, шынайы білімге негізделген, сыртқы зорлық-зомбылық, карма-йоганың ілімі болып, Арджунның азат болуға жетудегі негізгі шарты болып табылады. Ахимса – жер бетіндегі тіршіліктің жағдайында орындалуы мүмкін емес идеал, таңдаулы жолдағы турашылықтың критерийі ретінде алға шығады.

М. Ганди үшін, «Бхагавадгита» тура өмір мен құтқарушылықты баяндайтын діни мәтін ғана емес, саяси күресте де көмекші болды. Оның насихаттауындағы, бұл ілім оның сатьяграха ілімін құрастыруда үлкен септігін тигізді. Сатьяграха оның этикалық философиясы мен революциялық күресінің синтезі ретінде, сонымен қатар карма-йоганың міндеті болып табылатын және 1920 жылдың басындағы М. Гандидің басшылығымен болған «ынтымақтаспау» қозғалысындағы ұлттық экономиканы құтқаруға құрылған жалпыға ортақ еңбек насихатын негізге алды. Философтың пікірінше, саясат карма-йога жолына бет бұрған адамға рухани дамумен қатар, басқа да іскерлік салаларда өсуге мүмкіндік береді. Сонымен қоса, ол сварадж (мемлекеттің саяси егемендігі) үшін күрес, карма-йогтардың колониалдық тәуелділік дәуіріндегі ең басты мақсаты деп есептеді.

Өзінің британдық колониалдық аппаратындағы жұмысқа қатысудан үндістердің бас тартуын негізге алған ынтымақтаспау компаниясы теориясын «Бхагавадгитаның» идеяларының призмасы арқылы қарастыра отырып, зұлымдық мәселесіне қатысты М. Ганди өзінің ұсынысын білдіреді. Поэманың мәтінін талдай отырып, ол екі жағымды кейіпкер – Бхишм мен Дронға назар аударады. Ол екеуі де кауравтардың жақтасы ретінде күрескенімен, қара күш ретінде сипатталады. М. Ганди әлемде зұлымдықтың өзіндік күш ретінде тіршілік етуінің мүмкін еместігі жайлы қорытындыға келеді. Осы қағидаға сәйкес «үкіметте көрсетілген зомбылық жүйесі жақсы адамдардың қолдауымен ғана өмір сүруде, ол бұл қолдау тоқтатылғанда өмір сүруін жояды» [11, 97]. «Арджун – қайсысы болса да (Дрон мен Бхишмді. – Е.Б.) өлтіруге дайын болуы қажет», – деп М. Ганди қорытындылайды. Бұл жаман күштерге қосылған екі жақпен де ынтымақтаспау – оның парызына айналды [11, 103].

Сонымен қатар, басты атап кететін жайт, М. Ганди өзінің «Бхагавадгита» түсінігінде әлеуметтік-реформаторлық позициямен елге шықты. Ілгері уақытта бұл оның гендерлік дискриминация және касталық теңсіздікке қарсы шығуында байқалады. Оның түсінігі бойынша, «Бхагавадгита» мәтініндегі ақиқат барлығына қолжетімді болуы керек, ал поэманы түсіндіру адалдығы брахман-ортодокстары ойлағандай кастаның қандай да бір өкіліне бағыншықты болмайды. Ол оның адамгершілік тазалығы мен рухани зеректілігіне байланысты болмақ. «Бхавадгитаның» күнделікті өмір мен саясатта қажеттілігімен қолдану қоғамды оңды өзгерістерге алып келуі керек. Алайда қоғамның дамуы да, Үндістанның тәуелсіздікке ие болған табысы да М. Гандидің ойлаған қара бастың қамы емес, тек шынайы нәтиже, яғни қоғам мен әр адамның Құдайға жақындауы. «Адамның соңғы мақсаты, – ойшылдың сөзі бойынша, – ол Құдайды табу, сол себепті адамның саяси, қоғамдық және діни белсенділік әрекеттері соңғы нүктесінде Құдайға пайымдап қарауға алып келеді. Барлық адамзатқа қызмет ету қарапайымдылықтың міндетті бөлігі болып келеді, Құдайды жалғыз ғана табу жолы – Құдайды оның барлық жаратқанынан көру және онымен бір болу. Бұл тек адамдардың бір-біріне қызмет еткен жағдайда ғана жүзеге асады» [12, 337].

Үндістан қайта дамудағы діни-реформалық ойлардың жолын жалғастыра отырып, М. Ганди өзінің «Бхагавадгитаның» талдауын мазмұнында бұрыннан қалыптасқан, бірақ кейін ақырында поэманың шығындалған рухани өзегін қайта ашуға деген талпыныс деп түсіндіреді. М. Ганди діни өмір мен күнделікті өмірдің ара-қатынасының алға басу тезисі, сонымен қатар күштеу және күш

қолданбау мәселесіне назар аударуы, және де поэмаы түсіндіруде аша шығатын басқа да идеяларды талдауы оның қоғамдық-философия концепциясы сатыграханың негізгі бөлігі болып саналады. Бұл мәселелер оның поэмасын баян етудің негізгі әрекеттері болып табылады. Дінге толерантты қарау мен күш қолданбаудың маңыздылығы негізінде М. Гандидің жаппыфилософиялық құрылымындағы дәл осы контексте, осы мәтінге деген оның көзқарасының ең көрегендігі мен айрықша рухани түсінігі негізінде құрастырылған. Бұл қағидалар кейінгі ғылыми дискуссияларда талдаудың дұрыс немесе бұрыс екендігі туралы сұрақтарға жауап бола алады. М. Гандидің поэмаға арналған түсіндірмелері, зерттеушілердің бұл сұраққа қатысты зер салып қарауы алдағы уақыптағы әлеуметтік және саяси керексіз зардағтардан және діни мәтіндердің әр дінге немесе сол елге ғана тән философиялық түсініктерді елемей дұрыс түсінбей қалудың алдын алуға мүмкіндік бермек.

«Бхагавадгитаға» арналған көптеген түсіндірмелер М. Гандидің жазба мұрасында сақталған. Алайда бұл түсіндірмелер ғылыми тұрғыдан қарағанда даулы мәселе болып келсе де, оларда аллегориялық түсіндіру толық қанды қамтамасыз етілген. Бұл – жаппы әрбір адам мен қоғамға иманды, адамгершілік жолына түсуге деген көмек беруші деп айта аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Ульяновцев О.Г. Культурное наследие Индии. – М.: АСТ. Восток-Запад, 2005. – 875 с.
2. Radhakrishnan S. Introductory Essay // The Bhagavadgita. – New Delhi, 2010. – pp. 1-86.
3. Тилак Б. Г. Арктическая родина в ведах / Пер. с англ. Н. Р. Гусевой. – М.: Гранд; Фаир-Пресс, 2001. – 525 с.
4. Семенов В.С. Бхагавадгита в традиции и в современной научной критике. – М., 1985. – 233 с.
5. Неру Дж. Открытие Индии. – Издательство политической литературы, 1989. – Книга 1. – 254 с.
6. Ганди М.К. Моя жизнь. – М., 1969. – 310 с.
7. Selected Writings of Mahatma Gandhi / Selected and introduced by Ronald Duncan. – Boston, 1951. – 478 p.
8. The Collected Works of Mahatma Gandhi. – New Delhi, 1984. – 718 p.
9. The Bhagavad Gita According to Gandhi / Ed. by J. Strohmeyer. – Berkeley, 2009. – 451 p.
10. Серебряный С. Д. Многозначное откровение «Бхагавад-Гиты» // Древо индуизма. – М.: Издат. фирма «Восточная литература» РАН, 1999. – С. 152-194.
11. Семенов В.С. «Бхагавадгита» в традиции и современной научной критике // В кн.: «Бхагавадгита» / Пер. с санскрита Семенова В.С. – М., 1999. – 250 с.
12. Kripalani J.V. Gandhi. His Life and Thought. – New Delhi, 1970. – 781 p.

Б.К. Макангали

PhD докторант кафедры Ближнего Востока и Южной Азии факультета Востоковедения
Казахского национального университета им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан

США И РЕГИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ПЕРСИДСКОГО ЗАЛИВА

Регион Персидского залива по многим параметрам является одним из самых важных геостратегических регионов мира, что неизбежно бросает его в орбиту интересов ведущих мировых держав. Обнаружение колоссальных энергетических ресурсов в первой половине XX века в Персидском заливе сначала привлекло внимание США, а с момента формирования ялтинско-потсдамской системы международных отношений и распространением повсеместного процесса деколонизации, Персидский залив поэтапно начал занимать прочные лидирующие позиции во внешнеполитических приоритетах Вашингтона. Роль, место, методы и подходы Белого дома в региональных отношениях, в системе обеспечения региональной безопасности постоянно эволюционировали и получали все новые формы. Однако данная эволюция не означает постоянный положительный прогресс, так как при всей той значимости США в регионе на современном этапе, роль регресса также велика. Регион претерпевает постоянные изменения, поэтому многих исследователей интересует не только вопрос нынешней роли Вашингтона в региональной системе, но также и возможные перспективы в будущем в контексте геополитических изменениях в международных отношениях.

Ключевые слова: Персидский залив, региональная безопасность, США, стратегия гибкого присутствия.